

Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri¹

Effects of Migration on Children's Mental Health

Aysel Özdemir², Funda Budak³

Özet

Göç, yer değiştirmenin ötesinde, bir sosyal çevreden diğerine, bir kültürden diğerine geçişi ifade eden karmaşık bir olgudur. Aileleri ile birlikte ya da tek başına göç etmek zorunda kalan çocuklar, gerek göç kararında etkili olmamaları gerek de gelişim çağında olmalarından dolayı riskli durumdadırlar. Göçmen çocuklarda görülen problemler arasında daha yüksek anksiyete/ depresyon puanları, arkadaş ilişkilerinde problemler, hiperaktivite semptomları, travma sonrası stres bozukluğu, düşük benlik saygısı, düşük yaşam doyumu, okul başarısızlığına bağlı nevrotik problemler, madde bağımlılığı, suça ve şiddete eğilim yer almaktadır. Genel olarak göç yaşayan çocuğun ruhsal durumu; ailenin çocuklar üzerindeki denetimi, sevgi ilişkileri, göç hakkındaki tutumu, anne babanın eğitim durumu, sosyo-ekonomik özellikler, göçe ilişkin ekonomik, politik, sosyal ve diğer bağlamsal etkenler, göçün nedenleri, göç sırasında ve sonrasında çocuk-ebeveyn ayrılığı yaşanıp yaşanmaması, kültür çatışmasının boyutu, okul başarısı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuk

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde KADEM tarafından düzenlenen "III. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi: Kadın ve Aile" başlıklı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

2 Arř. Gör., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemřirelięi Anabilim Dalı, orcid.org/0000-0001-9019-0765 aysel.ozdemir@inonu.edu.tr

3 Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemřirelięi Anabilim Dalı, funda.kavak@inonu.edu.tr

Abstract

Migration is a complex phenomenon that goes beyond a simple transition from one social environment to another, but involves a complete cultural transformation. Children who are forced to migrate alone or with their families are undergoing a traumatic process at a very impressionable age and, consequently, are at risk. Common ailments seen in children of immigrants, high anxiety/depression, difficulty in establishing and maintaining friendships, symptoms of hyperactivity, posttraumatic stress disorder, low self-esteem, low life satisfaction, drug addiction, a tendency to commit crime and violence, and neurotic problems directly linked to failure at school. The mental state of immigrant children is contingent on the control the family has over the child, the health of intra-family relationships, the attitude on migration in host countries, the educational levels of the parents, the family's original socio-economic level, economic, political, social and other contextual factors, the cause of migration, the trauma suffered during and after the migration, (i.e. the breakup of the family and etc.), the extent of the cultural gap between the country of origin and the host, the success at school and so on.

Keywords: Migration, Children Mental Health, Child

Giriş

Göç, yer değiştirmenin ötesinde, bir sosyal çevreden diğerine, bir kültürden diğerine geçişi ifade eden karmaşık bir olgudur. Göç eden bireyler, uyum güçlükleri nedeniyle geçici ya da kalıcı ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Aileleri ile birlikte ya da tek başına göç etmek zorunda kalan çocuklar, gerek göç kararında etkili olmamaları gerek de gelişim çağında olmalarından dolayı bu açıdan daha riskli durumdadırlar (Polat, 2007, s. 89).

Çocuklar, göçmen toplulukların içinde daha fazla yer almakta ve sayıları giderek artmaktadır. Örneğin, dünya nüfusunun üçte birini çocuklar oluşturduğu halde tüm göçmenlerin yarısı çocuklardan oluşmaktadır (UNICEF, 2016). UNICEF'in Eylül 2016'da yayımlanan raporuna göre "dünyada köklerinden koparılmış" yaklaşık 50 milyon çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların 28 milyonu ülke içi ve ülkeler arası çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmış ve daha iyi ve güvenli bir yaşam için yollara düşmüştür. Çatışmaların ve şiddetin travmasını derinden yaşayan çocuklar, göç sırasında denizde boğulma, kötü beslenme, susuzluk, insan tacirlerinin eline düşme, kaçırılma, tecavüz ve cinayet gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Göç ettikleri yerde ise yabancı düşmanlığına ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (UNICEF, 2016). Eurostat verilerine göre, 2015 yılında Avrupa Birliği'ne

üye ülkelere yanında ebeveynleri olmaksızın düzensiz olarak gelen ve kayıt altına alınan 45,300 çocuk bulunmaktadır (EUROSTAT, 2015). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'nin Eylül 2016 verilerine göre Türkiye, son yıllarda en çok mültecinin sığındığı ülkedir ve kuvvetle muhtemel en çok çocuk göçmen de ülkemizde bulunmaktadır (UNICEF, 2016). Öyle ki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre Mart 2016 itibariyle Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların %50'den fazlası çocuklardan oluşmakta ve bu çocukların 286 bini (%14) 12-17 yaş, 433 bini (% 20.2) 5-11 yaş, 415 bini (%20) 0-4 yaş aralığında bulunmaktadır (UNHCR, 2016).

a. Göç Çalışmalarında Çocukların Ele Alınışı

Göç çalışmalarında, çocuklar ya yok sayılmıştır ya da aile gelirine katkı sunan pasif öğeler olarak düşünülmüştür (Bushin, 2008, s. 451-457). Orellana'ya göre çocuklar, göç eden yetişkinlerle beraber götürülen ya da geride bırakılan, onların bakış açısına göre değer yüklenen bir "nesne" ve göçten olumsuz etkilenen "endişe kaynağı"dır (Dobson, 2009, s. 353-360).

Bazı göç çalışmalarında çocuk, "aktif bir aktör olarak" görülmüştür (Uysal, 2016). Göç edilen ülkelerde eğitim gören çocuklar, ailenin tercümanı olarak görev almış ya da göçe tek başına karar veren bağımsız bireyler olmuşlardır (Orellana, 2001, s. 572; Punch, 2007, s. 95).

Göçmen çocukların "birey olarak" ele alınması ve ruhsal problemlerine dayalı araştırmalar ise oldukça yenidir. İç/dış göç yaşayan çocukların ruhsal durumlarını göç yaşamayan çocuklarla karşılaştıran araştırmalar, göçmen çocukların karşı karşıya oldukları problemleri ortaya koymaktadır. Bu araştırmalardan bazıları, iç/dış göç yaşayan çocuklarda daha fazla davranış ve duygusal problemlerin olduğunu bildirmektedir (Janssen vd., 2004, s. 133; Stevens vd., 2005, s. 571; Bengi-Arslan vd., 1997, s. 477-484; Fazel ve Stein, 2003, s. 134; Diler vd., 2003, s. 16-21; Özen vd., 2001, s.156-162). Bu problemler arasında daha yüksek anksiyete/depresyon puanları, arkadaş ilişkilerinde problemler, hiperaktivite semptomları, travma sonrası stres bozukluğu, düşük benlik saygısı, düşük yaşam doyumu, okul başarısızlığına bağlı nevrotik problemler, suça ve şiddete eğilim yer almaktadır (Benghi-Arslan vd., s. 477-484; Heptinstall vd., 2004, s. 373-380; Diler vd., 2003, s. 16-21; Fazel ve Stein, 2003 s.134; Gün ve Bayraktar, 2008, s. 167-176; Polat Uluocak, 2009, s. 36; Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 90).

Göçe uyum sağlayamayan çocuklarda anti-sosyal kişilik bozukluğu, madde kullanımı ve suç oranının yüksek olduğu bildirilmektedir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 269). Gökçen ve Annagür'ün (2012) Gaziantep'te Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine başvuran ve yurtdışında çeşitli ülkelerde yaşayan çocuk ve ergenlerle yaptıkları çalışmada; olguların % 92.3'ünde en az 1 psikiyatrik bozukluk saptanmıştır (Gökçen ve Annagür, 2012, s. 258-262). Türkiye'den Hollanda'ya ergenlik döneminde göç eden çocuklarla yapılan bir çalışmada, göçmen ergenlerin ruhsal sorunlarının Hollandalı

akranlarından ve yerleşik Türk ergenlerden iki kat fazla olduğu belirlenmiştir (Jan-senn vd., 2004, s. 133-140). Buna karşın literatürde, göçmen çocukların psikolojik uyumunun zaman içinde geliştiği ve uzun dönemde ruhsal problemlerin sıklık ve yoğunluk bakımından yerli düzeyle önemli derecede farklılaşmadığı hatta göçün, çocuğun öğrenim durumu ve motivasyonu üzerinde olumlu etkileri olduğunu tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Fichter vd., 2004, s. 27-35; Mirsky, 2004, s. 413-426).

Görüldüğü gibi göç çalışmalarında çocuğun ruhsal olarak ele alınışı farklı sonuçlar göstermektedir. Göçün çocuk ruh sağlığına olan etkilerini anlayabilmek için yeni ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuklar, son dönem göç hareketleri içerisinde yeni ve önemli bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu derlemenin amacı göçün çocuk ruh sağlığına olan etkileri hakkında bilgi vermektir.

Yöntem

Göçün çocuk ruh sağlığına olan etkilerini değerlendirmek amacıyla Kasım 2016-Şubat 2017 tarihleri arasında Google Akademik, Yöktez, PubMed, Cochrane Library veri tabanlarında “göçmen çocuk”, “çocuk göçü”, “çocuk ruh sağlığı” ve “göçmen çocuğun ruh sağlığı” anahtar kelimeleri ile 1997-2017 tarihleri arasındaki çalışmaları kapsayacak şekilde tarama yapılmış ve sonuçlar literatür ışığında paylaşılmıştır.

A) Çocuğun Psikososyal Gelişimi

Göçmen çocuğu anlayabilmek için çocuğun psikososyal özelliklerini bilmek gerekir. Erikson'a göre, kişiliğin gelişiminde birbiri ile yakından ilişkili sekiz aşama vardır. Bunların ilk üç aşaması, henüz birey olma mücadelesi veren çocuğun içsel dünyası ile sınırlıdır. 6-7 yaşlarında okul çağı ile başlayan dördüncü aşama ise, çocuğun toplumsal kimlik kazanmaya başladığı ilk aşamadır (Boyden, 2009, s. 256-276). Çocuk bu aşamada tek başına bir şey yapamayacağını sezmeye, başkalarıyla işbirliği kurmaktan ve birlikte çalışmaktan haz aldığı için öğrenmeye, sorumluluk almaya ve işlerini organize etmeye hazır hale gelmiştir.

Beşinci aşama, ortalama 13-14 yaşlarından 20-21 yaşlarına kadar süren gençlik aşamasıdır. Bu aşamada, başkalarının gözündeki kendisi ile hissettiği kendisi arasında karşılaştırmacı içsel bir araştırma yapar. Ortalama 17-21 yaşları arasında ise genç; kendi değerlerini keşfetmek ve benimsemek, ana-babadan bağımsız hale gelmek, yetişkin rolünü (iş ve eş seçimi ve planlaması) tasarlamak, kısaca bütünüyle kendi kimliğini bulabilmek üzere uğraş verir. Kendi benliğini içinde yaşadığı topluma göre şekillendirme kaygısında olan çocuk, hiç tanımadığı bir toplumun içinde karmaşık bir benlik oluşum sürecine girer (Levels ve Dronkers, 2008, s. 1424).

B) Göçün Çocuk Üzerinde Oluşturduğu Psikososyal Sorunlar

Çocuğun göçten etkilenmesinde; göçe katılırken ait olduğu kültürel roller ve kimliği kazanıp kazanmadığı önemlidir. Birinci sosyalleşme sürecini tamamlayarak yurtdışı-

na çıkan çocukların (6-14) kolay asimile olamadıkları ve yurda geri dönmek istedikleri; birincil sosyalleşme sürecinin tam ortasında yurtdışına çıkan çocukların (1-5) iki kültür arasında kalan sorunlu çocuklar oldukları ve hiçbir kültürde kendilerini güvende hissetmedikleri, ana dillerini geliştiremedikleri ve yurda dönmek istedikleri ileri sürülmektedir (Şahin, 2001, s. 57-67).

Göçmen çocuğun psikososyal olarak tam bir gelişim göstermesinde ailenin çocuklar üzerindeki denetimi, sevgi ilişkileri, göç hakkındaki tutumu, eğitim, sosyo-ekonomik özellikler, göçe ilişkin ekonomik, politik, sosyal ve diğer bağlamsal etkenler, göçün nedenleri, göç sırasında ve sonrasında çocuk-ebeveyn ayrılığı yaşanıp yaşanmaması ve çocuğun dinî açıdan gelişimine verdikleri önem gibi birçok faktör etkilidir (Köse vd., 2011, s. 225; Polat, 2007, s. 106; Manço, 2000, s. 133). Suriyeli göçmen çocuklarla yapılan bir çalışma, ebeveyn varlığının önemine dikkat çekmiş; anne ve babalarının desteğinden, ilgisinden, sevgisinden ve korumasından yoksun olan ebeveynsiz çocukların gelişimsel, fiziksel ve ruhsal açıdan birçok sıkıntı yaşadıklarını vurgulamıştır (Harunoğulları, 2016, s. 62).

C) Göçmen Çocukta Ruhsal Sorunlara Sebep Olan Faktörler

a. Göçmen Çocuk İşçiliği ve Ruhsal Sağlık

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15 yaşın altında hayatını kazanmak ve aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışan çocuklara “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi” tanımını yapmıştır (Gökalp, 2011). ILO’ya göre, çocuk işçiliği; çocuğun sağlığını, eğitimini, fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyen, yeteneklerinin gelişmesine mani olan, çocuğu potansiyelinden ve onurundan yoksun bırakan her türlü çalışmadır (ILO, 2015).

Birçok sektörde çocuk işçilere rastlanmaktadır. Bazıları ise bu sektörlerin dışında, sokakta çalışmaktadır. Sokakta çalışan çocukların göç öykülerini bildiren birçok çalışma bulunmaktadır (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 311; Şişman, 2006, s. 251; Altıntaş, 2003; Harunoğulları, 2016, s. 35). Göçmen çocukların çalışmasında en etkili sebepler, yoksulluk, anne-babalarının vefat etmesi veya çalışmamasıdır (Harunoğulları, 2016, s. 43). Maddi açıdan yeterli düzeyde gelire sahip olmayan göçmen ailelerin çocukları, aile bütçesine katkıda bulunmak için bazen ebeveynlerinin, bazen de kendi istekleriyle çalışmaktadırlar.

Harunoğulları (2016) Kilis’te Suriyeli sığınmacı 62 çocuk işçi ile yaptığı çalışmasında; 44 çocuğun ebeveynlerinin herhangi bir işte çalışmadığını tespit etmiştir (Harunoğulları, 2016, s. 35).

Çalışan çocuklar, ağır işlerde ucuz iş gücü olarak çalıştırılmakta, okula gidememekte, oyun oynayamamakta, fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara ve şiddete maruz kalmaktadırlar (Karaman ve Özçalık, 2007, s. 34; Harunoğulları, 2016, s. 13; Küçükkalay vd., 2000, s. 117). Bu durum çocukların psikososyal gelişimlerini, beden

ve ruh sağlığını etkilemekte ve yalnızca çocukluk çağında değil; ilerleyen dönemde de ağır psikolojik yıkımlara neden olmaktadır (Harunoğulları, 2016, s. 30; Erdoğan, 2012, s. 82). Erdoğan (2012) sokakta çalışan çocuklarla yaptığı çalışmasında; göç etmiş ailelerin çocuklarının depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çocukluk çağı depresyonları, çocuğun kişilik ve sosyal gelişimi üzerinde doğrudan etkilidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, ruhsal bozuklukların en temel nedeninin çocukluk çağı duygusal travmaları ve örselenmeleri olduğunu göstermektedir. Çocukluk çağı depresyonları aynı zamanda yetişkinlikte çeşitli ruhsal rahatsızlıklara, depresyona ve intihara yol açabilir (Erdoğan, 2012, s. 83).

Göçmen çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin iyileştirilmesi, okula gitmelerinin sağlanması, kimsesizlerin yetiştirme yurtlarına yerleştirilmesi, sokaktan eve geçiş sürecinde rehabilitasyon programlarına yer verilmesi, özellikle kız çocuklarının ruhsal açıdan desteklenmesi ve korunması gerekmektedir.

b. Göçmen Çocuklarda Suça Karışma, Madde Bağımlılığı ve Ruhsal Sağlık

Çocuğun alıştığı çevreden yeni ve farklı bir çevreye uyum göstermesi oldukça güçtür ve bu güçlük farklı arayışlara neden olabilmektedir. Göçle birlikte ailelerin yapılarının değiştiği, artan ekonomik sorunların ve aile içi şiddetin çocuğu sokağa ittiği; buna bağlı olarak suçluluk oranının, madde kullanımının ve çeşitli ruhsal problemlerin arttığı bilinmektedir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 310; Avcı, 2008, s. 23; Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 81). Suça karışan çocuklarla yapılan çalışmalar, bu bilgiyi destekler niteliktedir (Avcı, 2008, s. 21; Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 308; Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 81).

Sokakta çalışma ve suça karışmanın madde bağımlılığı için risk faktörü olduğu bilinmektedir (Aksoy ve Ögel, 2005, s. 163-169). Sokakta çalışan ve suça karışan çocukların genelde göçmen çocuklar olduğu göz önüne alınırsa; madde bağımlılığının göçmen çocuklarda daha fazla görüldüğü söylenebilir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 285). Güngör'ün (2008) sokakta çalışan çocuklar ile yaptığı çalışmasında; bu çocukların %24'ünün madde kullandığı; Kızmaz ve Bilgin'in çalışmasında ise çocukların % 87'sinin madde kullandığı belirlenmiştir (Güngör, 2008, s. 308; Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 311).

Bu bağlamda çocuğu maddeye yaklaştıracığından, sokakta çalışan çocukların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması, asayiş ekiplerinin taramalarını arttırması, okullarda madde kullanımı ile ilgili eğitimler düzenlenmesi, suça karışmış çocukların yeniden topluma uyumlarının sağlanması önemli girişimlerdir.

D) Göç Eden Çocukların Yaşadıkları Ruhsal Sorunlara Yönelik Yaklaşımlar

a. Göçmen Çocuğun Ruh Sağlığında Eğitimin Önemi

Yaşadığı yerden göçle gelen bireyler, günlük yaşamdaki değişimlere bağlı pek çok zorlukla karşılaşır ve bu zorluklara uyum sağlamak için mücadele ederler. Bu mücadele

yetişkinler için bir anlamda daha kolaydır; çünkü yetişkinler yeni geldikleri toplumda, kendileri için güvenli ve tanıdık bir çevre oluşturabilirler. Ancak çocukların yeni yaşam koşulları nedeniyle ortaya çıkan söz konusu zorlukları aşmasına yardım eden bir araca, desteğe ve rehabilitasyona ihtiyacı vardır. Eğitim, sığınmacı çocukların algı, iletişim, tutum, inanç, empati, korku, saygı, psikososyal destek ve güven gibi kavramlarını etkilemesi bakımından oldukça önemli bir araçtır (Ferris ve Winthrop, 2010 s. 29; Sakız, 2016, s. 65; Şeker ve Arslan, 2015, s. 105).

Göç durumunda çocukların eğitiminin üç temel faydası vardır:

i) Çocuklara hayatta kalabilme becerisi ve yaşama umudu kazandırmaktadır (Nicolai, 2003; Stuecker, 2006).

ii) Psikososyal destek sağlamakta; çocukların buldukları zor şartları anlamalarına yardımcı olmaktadır.

iii) Çocukların ve ailelerin stresinin azalmasını sağlamakta dolayısıyla aile ve toplumu güçlendirmektedir (Nicolai, 2003).

Literatürde göçmen çocukların eğitimlerini devam ettirmelerinin önünde birçok engel tanımlanmıştır. Bunlardan birincisi; eğitime ulaşma güçlüğüdür. Göç durumunda eğitim, çoğu zaman lüks olarak görülmekte ve sosyoekonomik kaynak olup olmasına bağlı olarak gerçekleştirilecek ikincil bir hak olarak algılanmaktadır. (Sevim, 2001, s. 268; Harunoğulları, 2016, s. 56). İkincisi, yerinden edilme süresinin uzun zaman almasıdır. Bu anlamda, her sekiz çocuktan altısı uzun süre sığınmacı olarak yaşamaktadır. Üçüncüsü, şehre göç eden kişilerin acil durumlar nedeniyle kırsal alana geçişidir. Oysa kırsal alanda eğitim ile ilgili yardımlar yeterince sağlanamamaktadır. Dördüncüsü, göçmen çocukların, gerekli rehabilitasyonlar sağlanmadan eğitim için okullara başlatılması, her iki taraf içinde marjinalleşmeye neden olmaktadır (Peterson, 2011. s. 5). Çocuklar, eğitim sürecinde kendi dillerinde hem gelişimsel desteğe hem de psikososyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Fazel vd., 2012, s. 266; Uzun ve Bütün, 2016, s. 72). Beşincisi, sığınmacılar için sağlanan eğitimin kalitesinin düşük nitelikte olmasıdır (Peterson, 2011, s. 4). Amerika'daki mülteci çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre çocukların eğitimle ilgili yaşadıkları sıkıntılarının nedenleri; kültürel farklılık, öğretmenlerin ailelerden gerçekçi olmayan beklentileri ve kendi dillerine tercüme edilen eserlerin yetersizliğidir (Hevd., 2015, s. 12). Altıncısı; erkeklere göre çok az kız, okullara devam edebilmektedir. Göçmen kızları okuldan alıkoyan sebeplerden biri, çocuk yaşta evliliğidir. Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin çocuk evlilik oranı Suriye'deki oranlardan daha yüksektir. Benzer şekilde diğer komşu ülkelere sığınan Suriyeli mülteci kızların da 18 yaş öncesi evlenme oranı yüksektir ve artan bir şekilde devam etmektedir (Sirin ve Sirin, 2015). Göçmen çocuğun eğitiminde engel olan tüm bu nedenlerin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Öyle ki çocuğun kendi dilinde eğitim alması sağlanmalıdır. Öğretmenler, iyi eğitilmiş ve eğitim ortamını öğrencilerin ihtiyaçları ile bütünleştiren eğitimciler olmalıdır. Okulda

ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi ruhsal ve zihinsel problemlere neden olabilecek faktörlere engel olunmalıdır. Çocuk yaşta evliliğe karşı tedbir alınmalı ve aileler eğitilmelidir. Okullarda rehabilitasyon programları düzenlenmelidir.

b. Göçmen Çocuğun Ruh Sağlığında Ailenin Önemi

Çocukların benliksel gelişimi önemli oranda aileden etkilenmektedir. Göçmen bir ailenin istihdam, eğitim, sağlık, barınma, yabancılaşma ve güvenlik gibi öncelikle üstesinden gelmek zorunda olduğu sorunlar doğrudan çocuklara yansımaktadır (Güzel, 2013, s. 27). Göç nedeniyle ailede yaşanan bu posttravmatik sürecin çocuğun benlik gelişimine olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 269). Göç eden ebeveynlerde görülen ruhsal sıkıntıların ve travma sonrası stres bozukluklarının çocuklarda görülme olasılığı yüksektir (Erdoğan, 2012, s. 77).

Göçmen çocuklar, bir yandan ailelerinin kültürel değerlerini sürdürmeye çalışırken, diğer yandan da içinde buldukları toplumun değerleri arasında denge kurmaya çabalarlar. Haliyle göçmen çocuk, ailelerinin beklentileri ve akran uyumu arasında ciddi güçlüklerle karşı karşıya gelir (Yates, 2010, s. 15; Schölmerich vd., 2008, s. 187).

Yapılan çalışmalar, göçmen ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşüklüğü, yoksulluk, sosyal güvencikten yoksunluk, göç edilen yerle olan kültürel farklılık gibi değişkenler arttıkça; çocuklarda uyum problemlerinin, depresyon düzeyinin, sokakta çalışma durumunun arttığını ve çocuğun eğitim seviyesinin düştüğünü göstermektedir (Erdoğan, 2012, s. 87; Sevim, 2001, s. 259; Güzel, 2013, s. 36; Tarricone vd., 2009, s. 203; Güzel, 2013, s. 35).

Göçmen ailelerde özellikle kız çocuklarının risk altında oldukları bilinmektedir. Eğitimlerini sürdürmekte zorlanan kız çocukları evlendirilmektedir. Göç edilen bölgede eğitim şartlarının iyileştirilmesi ve çocuk yaşta evliliğe karşı ailelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Sirin ve Sirin, 2015).

Çocuk ruh sağlığı, göçün yaşandığı yaş grubundan, ailenin göçe verdiği tepkilerden ve sosyo-ekonomik durumundan ayrı düşünülemez. Bu bakımdan çocuğa ve ailesine götürülecek her türlü hizmetin bu şartlar dikkate alınarak götürülmesi önerilmektedir. Bu bağlamda göçmen ailelerin istihdam, eğitim, sağlık, barınma, yabancılaşma ve güvenlik gibi öncelikli şartlarının iyileştirilmesi, kültürel farklılıklara ve uyum problemlerine yönelik rehabilitasyon programlarının düzenlenmesi, göçmen bölgelerde okul ve evlerde düzenli ruh sağlığı taraması yapılması ve risk altındaki kişilerin sağlık kuruluşlarına yönlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye, dünyanın en çok mülteciye ve muhtemelen en çok ocuk göçmene sahip ülkesi olması bakımından önemli bir konumdadır. Göçü etkileyen veya göçten etkilenen bir öe olarak çocuklar, gelişimsel dönemde olmaları nedeniyle her açıdan daha riskli durumdadırlar.

Sonuç olarak göçmen çocuğun ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi için řu noktalara dikkat etmek gerekmektedir:

- 1- ocuk ruh sağlığını etkileyen faktörlerin, geniş bir sosyokültürel ve ekonomik çerçeve de değerdendirilmesi gerekmektedir.
- 2- Çocuğun davranışsal ve ruhsal sorunlarının erken dönemde fark edilmesi açısından ailelere eğitim verilmelidir.
- 3- Kız çocuklarının eğitimlerine önem verilmeli ve ocuk yaşta evliliğin önüne geçmek için bilinçlendirme programları düzenlenmelidir.
- 4- Göçmen ailelerin ekonomik durumu geliştirilmelidir.
- 5- Göçmen ailelere yönelik rehabilitasyon programları düzenlenmelidir. Bu programlarla, aile içi ilişkilerin arttırılması ve anne ve babanın çocuğa rol model olması yönünde farkındalık sağlanmalıdır.
- 6- Göçmen ocukların öğrenim gördüğü okullarda uyum programları (dil eğitimi, öğretmenlerin farkındalığının arttırılması, okul ve ailenin iş birliği içinde olması gibi) uygulanmalıdır.
- 7- ocuk ve ailelere yönelik hizmetlerde toplum temelli yaklaşım sergilenmelidir.
- 8- ocuk ve ailenin ruh sağlığını geliştirmeye yönelik sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, A. ve Ögel, K. (2005). "Sokakta Çalışan Çocuklarda Kendine Zarar Verme Davranışı ve Madde Kullanımı". *Anatolian Journal of Psychiatry*, 6, 163-169.
- Altıntaş, B. (2003). *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Avcı, M. (2008). "Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Toplumsal Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 1-25.
- Bengi Arslan, L., Verhulst F.C., Van Der Ende, J, & Erol, N. (1997). "Understanding Childhood Problem Behaviours From A Cultural Perspective: Comparison Of Problem Behaviours And Competencies In Turkish Migrant, Turkish And Dutch Children". *Social Psychiatry*, 32, 477-484.
- Boyden, J. (2009). "What Place The Politics Of Compassion In Education Surrounding Non-citizen Children?". *Educational Review*, 61, 256-276.
- Bushin, N. (2008). "Quantitative Datasets And Children's Geographies: Examples And Reflections From Migration Research". *Children Geographies*, 6, 451-457.
- Diler, R.S., Avcı A. ve Seydaoglu G. (2003). "Emotional and Behavioural Problems In Migrant Children". *Swiss Medical Weekly*, 133, 16-21.
- Dobson, M. (2009). "Unpacking Children In Migration Research". *Children Geographies*, 7(3), 355-360.
- Erdoğan, M.Y. (2012). "Sokakta Çalışan Çocukların Depresif Belirti Düzeylerinin Taranması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 77-87.
- Erkan, R. ve Erdoğan, M.Y. (2006). "Göç ve Çocuk Suçluluğu". *Aile ve Toplum*, 9(3), 81-90.
- EUROSTAT (2015). Migration and Migrant Population Statistics. http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics Erişim Tarihi: 11.02.2017.
- Fazel, M., & Stein A. (2003). "Mental Health of Refugee Children: Comparative Study". *BMJ*, 327, 134.
- Fazel, M., R.V., Panter-Brick, C. & Stein, A. (2012). "Mental Health of Displaced An Refugee Children Resettled in High-Income Countries: Risk And Protective Factors". *Lancet*, 379, 266-282.
- Ferris, E. & Winthrop, R. (2010). Education and Displacement: Assessing Conditions For Refugees And Internally Displaced Persons Affected By Conflict. UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190715e.pdf> Erişim tarihi 10.02.2017
- Fichter, M.M., Xepapadakis, F., Quadflieg, N., Georgopoulou, E, & Fthenakis W.E. (2004). "A Comparative Study Of Psychopathology In Greek Adolescent In Germany And Greece In 1980 And 1998 18 Years Apart". *Euro Archives of Psychiatry Clinical Neurosciences*, 254(1), 27-35.
- Gökbalp, Ö.T. (2011). "Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma". *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 125-135.
- Gökçen, C. ve Burçak Annagür, B. "Yurt Dışında Yaşayan Çocuk Ve Ergenlerin Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Polikliniğine Başvuru Şikayetlerinin Ve Tanılarının Dağılımlarının İncelenmesi". *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25, 258-262.

- Gün, Z. ve Bayraktar, F. (2008). "Türkiye'deki İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19 (2), 167-176.
- Güngör, M. (2008). "Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu Ve Sokakta Çalışan Ve Yaşayan Çocuklar". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 25-43.
- Güzel, S. (2013). "Göçmen Çocuklar Ve Denizli'de Yaşam Koşulları". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi*, 1-36.
- Harunoğulları, M. (2016). "Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler Ve Sorunları: Kilis Örneği". *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.
- He, Y., Bettez, S.C.& Levin, B.B. (2015). "Imagined Community Of Education: Voices From Refugees And Immigrants". *Urban Education*, 1-29.
- Heptinstall, E., Sentha, V, & Taylor E. (2004). "PTSD And Depression In Refugee Children: Associations With Premigration Trauma And Post Migration Stress". *European Child Adolescents Psychiatry*, 13, 373-380.
- ILO (2015). Georgia National Child Labour Survey.
file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Georgia_National_Child_Labour_Survey_Report_Final_WEB_20161003.pdf Erişim Tarihi: 11.02.2017
- Janssen, M., Verhulst F.C., Bengi Arslan L., Erol N., Salter C.J, & Crijnen A. (2004). "Comparison of Self Reported Emotional And Behavioral Problems In Turkish Immigrant, Dutch And Turkish Adolescents". *Social Psychiatry*, 39(2), 133-140.
- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2009). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü". *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 25-41.
- Kızmaz Z. ve Bilgin R. (2010). "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar Ve Suç:Diyarbakır Örneği". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.
- Köse, S., Aslan, M., Başgül, S., Şahin S., Yılmaz Ş., Çıtak, Ş. vd.. (2011). "Bir Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Çocuk Psikiyatrisi Polikliniğe Yönlendirilen Adli Olgular". *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 221-225.
- Küçükkalay, M., Dulupçu, M.A. ve Turunç, Ö. (2000). "Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 103-118.
- Levels, M.,& Dronkers, J. (2008). "Educational Performance Of Native And Immigrant Children From Various Countries Of Origin". *Ethnic and Racial Studies*, 31, 1404-1425.
- Manço, A. (2000). "Belçikada Türklerin 40 yılı (1960-2000): Sorunlar, gelişmeler, değişimler". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1(1),124-133.
- Mirsky, J. (2004). "Preparing Adolescents For Immigration A Group Intervention". *Child Youth Serv Rev*, 26(4), 413-426.
- Nicolai, S. (2003). *Education in Emergencies*. London: Save The Children.
- Orellana, MF, Thorne, B., Chee, A, & Lam, WSE. (2001). "Transnational Childhoods: The Participation Of Children In Processes Of Family Migration". *Social Problems*, 48,572-591.
- Özen, Ş., Antar S., Özbulut Ö., Altındağ, A. ve Oto, R. (2001). "İç Göç Yaşayan Bir Grup Lise Öğrencisinde Ruhsal Belirti Şiddetinin Cinsiyetle İlişkisi". *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(3), 156-162.
- Peterson, S.D. (2011). "Conflict, Education And Displacement". *An Interdisciplinary Journal*, 1(1), 1-5.

- Polat, G. (2007). "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi Ve Sosyal Hizmet Müdahalesi". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(1), 89-106.
- Polat Uluocak, G. (2009). "İç Göç Yaşamış Ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu". *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 36-44.
- Punch, S. (2007). "Negotiating Migrant Identities: Young People In Bolivia And Arjentina". *Children Geographies*, 5, 95-112.
- Sakız, H. (2016). "Göçmen Çocuklar Ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Önerisi". *Göç Dergisi*, 3(1), 65-81.
- Schölmerich, A., Leyendecker, B., Cıtlak, B., Caspar, U, & Jakel, J. (2008). "Assesment Of Migrant And Minority Children". *Journal of Psychology*, 216, 187-194.
- Sevim, Y. (2001). "Terör Nedeniyle Elazığ'a Göç Eden Ailelerin Çocuklarının Eğitim Durumu". *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 259-268.
- Sirin, S.R.,& Sirin, L. R. (2015). *The Educational And Mental Health Needs Of Syrian Refugee Children*. Washington DC: Migration Policy Institute.
- Stevens, G.W.J.M., Volleberg, W.A.M., Pels, T.V.M. & Crijnen, A.A.M. (2005). "Predicting Externalizing Problems In Moroccan Immigrant Adolescents In The Netherlands". *Social Psychiatry*, 40(7), 571-579.
- Stuecker, J. (2006). *Education of Refugees*. US: Parent Information Resource Center Program.
- Şahin, C. (2001). "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Şeker, B.D. ve Arslan Z. (2015). "Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1), 86-105.
- Şişman, Y. (2006). "Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları Ve Gelecek Beklentileri". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 251-276.
- Tarricone, I., A.R., Atti, Salvoriti, F., Braca, M. & Ferrari, S. (2009). "Psychotic Symptoms And General Health In Socially Disadvantaged Migrant Community In Bologna". *International Journal of Social Psychiatry*, 55, 203-213.
- UNHCR (2016). Türkiye'de UNHCR Gerçekler ve Rakamlar. <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=178> Erişim Tarihi: 11.02.2017
- UNICEF (2016). Köklerinden Koparılanlar Raporu. <http://www.un.org.tr/unicef-dunya-da-koklerinden-koparilmis-nerede-yse-50-milyon-cocuk-var/> Erişim Tarihi: 11.02.2017
- Uysal, A. (2016). "Londra'daki Türkiyeli Çocukların Ulusaşırı Mekanlarda Duygusal Coğrafyaları". *Göç Dergisi*, 3(1), 99-119.
- Uzun, E.M. ve Bütün, E. (2016). "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşler". *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Yates, R. (2010). "A Childrens Life on Mars: Investigating The Experience Of Newly Arriving Migrant Children". *Primary and Middle Years Educator*, 8, 15-23.